

IHAILTAVAT MUUNSUKUPOULISET SANKARIT

– muunsukupuolisten representaatiot kotimaisissa spefiromaaneissa 2020-luvulla

Dess Terentjeva

Tarkastelen tässä esseessä, miltä muunsukupuolisten representaatiot näyttävät 2020-luvun suomalaisissa sateenkaarispöfiä¹ edustavissa romaaneissa. Käsittelen myös minun ja työparini Susanna Hynysen yhteistä Neonkaupunki-fantasiatrilogiaa (2020–). Kun aloimme suunnitella Hynysen kanssa muunsukupuolisen Novan hahmoa Neonkaupunki-teoksia varten vuonna 2016, pohdimme mahdollisia olemassa olevia muunsukupuolisten hahmojen stereotyyppioita ja narratiiveja. Tuolloin en itse kokenut, että ainakaan suomalaisen spekulatiivisen fiktion (kauhu, fantasia, scifi, ym.) kentällä esiintyisi erityisen vakiintuneita hahmo- tai tarinatyyppijä. 2010-luvulla sukupuolten binäärisyyttä on kuitenkin rikottu esimerkiksi seuraavissa kotimaisissa sateenkaarispöfiromaaneissa: Pasi Ilmari Jääskeläisen *Harkujakaupungin salakäytävissä* (2010) esiintyy traaginen intersukupuolinen

1 Sateenkaarikirjallisuudella tarkoitan kirjallisuutta, jossa esiintyy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia hahmoja sekä potentiaalisesti näihin ominaisuuksiin liittyviä teemoja. Tyypillisesti määritelmään kuuluu vähemmistöjen positiivinen esittäminen tai vähemmistöhahmon käyttäminen näkökulmahahmona. Määritelmän mukaisesti esimerkiksi cheytysterapeuttinen tai cheytysterapoiva teos ei olisi sateenkaarikirjallisuutta, vaikka teoksessa olisikin vahva fokus vähemmistöseksuaalisuuteen tai -sukupuoleen. Sateenkaarispöfiällä taas viitataan samaan mutta nimenomaan spekulatiivista fiktiota (fantasia, scifi, kauhu jne.) edustavaan kirjallisuuteen. Queer-sanaa käytän esseessä identiteettikategorian yläkäsitteenä, en niinkään outouttamismielessä.

hahmo Karri/Kerttu; Siiri Enorannan *Josir Jalatvan eriskummallinen elämä* -teoksessa (2017) toisen päähenkilön minuuks siirtyy toistuvasti uusiin, eri sukupuolta oleviin kehoihin ja Katri Alatalon *Ikuisesti, sisareni* -teoksessa (2019) esiintyy sukupuoleettomia hahmoja. Vuodesta 2017 alkaen ilmestyneessä Elina Rouhaisen Väki-trilogiassa (2017–2020) yksi keskushahmoista on genderqueeriksi identifioituva hahmo Bollywood, jota pidän 2020-luvun vaihteen spefiromaaneissa käänteentekeväenä hahmona.

Käsittelen tässä esseessä kahdeksaa kotimaisen spekulatiivisen fiktion yläkäsitteen alle asettuvaa kaunokirjallista sateenkaariteosta, jotka ovat ilmestyneet 2020-luvulla. Tarkastelen kohdeteoksia muunsukupuolisten hahmojen representoimisen näkökulmasta. Määrittelen muunsukupuolisuuden transsukupuolisuuden alle sijoittuvaksi kattotermiksi, joka pitää sisällään sellaiset sukupuoli-identiteetit, jotka eivät ole binäärisesti miehiä tai naisia. Muunsukupuolinen voi siis tarkoittaa naisen ja miehen väliin tai ulkopuolelle sijoittuvaa sukupuoli-identiteettiä tai esimerkiksi naisen ja miehen identiteettiä sekoittavaa sukupuolta. Muunsukupuolisuudesta käytetäänkin myös termiä ei-binäärinen. (<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/muunsukupuolisuus/>.) Tässä esseessä muunsukupuolisena tai ei-binäärisenä viitataan hahmoihin, joiden eksplisiittisesti todetaan olevan binäärisen sukupuolikäsityksen ulkopuolelta. Muun-

sukupuolinen/ei-binäärinen on tässä esseessä ennen kaikkea kattotermi eikä välttämättä hahmon spesifi sukupuoli-identiteetti.

Representaatiolla tarkoitetaan esittämistä ja ennen kaikkea uudelleen esittämistä (*re-presentation*). Representaatioiden avulla luodaan merkityksiä, ja representaatiot voi näin ajatella tekoina. Representaatiot ovat samanaikaisesti esittäviä, edustavia ja tuottavia. Esimerkiksi teoksessa voidaan *esittää* fiktiivinen muunsukupuolinen hahmo, joka *edustaa* ja *tuottaa* paitsi käsitystä muunsukupuolisuudesta myös laajempaa kulttuurista sukupuolikäsitystä. Representaatiot eivät siis pelkästään näytä, millaisia käsityksiä kulttuurissa on, vaan ne myös tuottavat niitä. Representaatioiden tuottaminen ei tapahdu tyhjiössä, vaan kaikenlaiset kulttuuriset kuvat rakentuvat toisiinsa nähden ja toistensa avulla. Vaikka käsittelen esseessäni fiktiivisiä tarinoita ja fiktiivisiä hahmoja, representaatiolla on linkki tosielämään. Esimerkiksi elokuvatutkija Richard Dyer on todennut representaatioiden heijastavan sitä, miten ihmisryhmiä kohdellaan tosielämässä. Representaation laatu heijastuu todellisuuteen – se, millaisia representaatioita tuotetaan, kertoo myös suhtautumisesta todellisiin ihmisiin. (Paasonen 2010, 2–3, 6.)

Olen kiinnostunut esseessäni erityisesti siitä, millaista kollektiivista kuvaa tarkastelemani teokset tuottavat muunsukupuolisista hahmoista. Keskityn siis tarkastelemaan hahmoja yhdistäviä piirteitä. Olen kiinnostunut hahmojen henkilökohtaisista ominaisuuksista, narratiiveista ja positioista, joihin hahmot asetetaan. Minua kiinnostaa, voidaanko ajatella, että on olemassa muunsukupuolisen hahmon stereo- tai arkkityyppi. Vaikka stereotypiaa pidetään yleisesti negatiivisena asiana, tietynlaisten piirteiden tunnistettavuutta ei tarvitse pitää automaattisesti vahingollisena. Tietynlaisen hahmo- tai narratiivityypin vakiintuminen voi viestiä myös kulttuurisesta muutoksesta ja hyväksynnästä.

Käsiteltävät teokset

Käsittelen kahdeksaa kotimaisen spekulatiivisen fiktion yläkäsitteen alle menevää sateenkaariromaania, jotka ovat ilmestyneet 2020-luvulla. Niistä Sini Helmisen Lujaveriset-trilogia on YA²-urbanifantasiaa, jossa seurataan yliopistoa käyvän Seelan elämää opintojen, hautaustoimistolla työskenteilyn, romanssin ja – aaveiden parissa. Trilogiasta on ilmestynyt kaksi osaa: *Hurme* (2021) sekä *Sysi* (2022). Sarjan olennainen muunsukupuolinen hahmo on Halla, joka on *Hurmeessa* mystinen ihastuksen ja myöhemmin rakkauden kohde, ja *Sydessä* hän on näkökulmakertoja.

Susanna Hynysen ja minun Neonkaupunki-trilogia on aikuisille suunnattua urbanifantasiaa, jossa suomenvenäläiset nuoret käyvät mytologisten suojelijahahmojen pakottamina keskenään jengisotaa ikiöisessä rinnakkaistodellisuudessa. Trilogiasta on niin ikään ilmestynyt kaksi osaa: *Neonkaupunki* (2020) ja *Neonkaupunki 2: Spiraalitie* (2021). Sarjan keskeinen muunsukupuolinen hahmo on Nova, queerin fantoms-jengin ikoninen johtaja. Nova on teossarjan merkittävä sivuhahmo, jonka rooli kasvaa toisessa osassa, mutta varsinaista näkökulmahahmoa hänestä ei tule.

Emmi Itärannan aikuisille suunnattu scifiteos *Kuunpäivän kirjeet* (2020) kertoo päähenkilön Lumin muunsukupuolisen puolisonsa Solin etsinnästä läpi avaruuden. Teos avaa pikkuhiljaa kasvitieteilijä-Solin yhteyden aktivistiseen – kenties jopa terroristiseen – tekoon. Lukija ei pääse varsinaisesti kohtaamaan Solia, mutta teoksessa on monia takaumakohtauksia ja muistelua, ja Solin ääntä kuullaan tämän jättämien viestien muodossa.

Ursula Mursun kirjoittama ja Apila Pepitan kuvittama, lapsille suunnattu *Kuuilma-trilogia* kertoo Myrtistä, joka saa tietää olevansa noita ja joka pääsee sen myötä seikkailemaan maapallon sisällä olevassa maailmassa,

2 YA tarkoittaa nuorille aikuisille suunnattua Young Adult -kirjallisuutta.

Kuuilmassa. Trilogiasta on ilmestynyt kaksi osaa: *Myrtti ja noitatukka* (2021) sekä *Myrtti ja kudelmataika* (2022). Käsittelen sarjan kahta muunsukupuolista hahmoa, ensimmäisessä osassa esiteltyä aikuista Kanervaa ja toisessa osassa esiteltyä lasta Malvaa/Alvaria.

Salla Simukan *Lukitut* (2020) on YA-scifiä, jossa joukko nuoria on teljetty vankilaan rikoksista, joita he eivät ole vielä tehneet. Teoksessa nuoret pyrkivät selvittämään rikoksensa päästäkseen ulos vankilasta. Moniäänisen ja moninaisen romaanin tarkasteltava muunsukupuolinen hahmo on älykäs ja sankarillinen Vega.³

Vaikka en huomioi esseessäni lyhytproosaa, nostan pikaisesti esiin Koira-
sen toimittamat novelliantologiat, joissa käsitellään sukupuolten moninaisuutta spefin keinoin. Sekä *Äänellä jonka kuulet* (2019) että *Nouse luontoni* (2021) sisältävät binäärisiä ja ei-binäärisiä hahmoja kuvaavia novelleja. Antologiat on rakennettu genererajauksen lisäksi ”meiltä meille” -periaatteen mukaisesti, eli kaikki kirjoittajat ovat itse transsukupuolisia. Vaikka antologiat jäävät pois käsittelystä, tekijän oman sukupuolen/transsuku-

3 Olen jättänyt esseestä pois omakustanneromaanit. Kaupallisten teosten tarkastelu antaa mahdollisuuden arvioida, millaista kirjallisuutta pidetään joko tarpeeksi myyväenä tai tarpeeksi yleisesti hyväksyttävänä, jotka lienevät olennaisia kustannuskynnyksen ylittämisen kriteerejä. Olen lisäksi jättänyt käsittelystä pois sellaiset teokset, joissa ei identifioida hahmojen sukupuoli-identiteettiä. Esimerkiksi Reetta Vuokko-Syrjäsen *Syntykeho, eli miten juosta pakoon ilman jalkoja* (2022) tutkii sitä, mitä identiteetille tapahtuu, jos elää kokonaan vailla omaa kehoa. *Syntykeho* on outouttavassa ja kyseenalaistavassa mielessä varsin queer teos, mutta jätän sen pois käsittelystä eksplisiittisen identiteetin määrittelyn puutteen takia. Toiseksi esimerkiksi kysytyäni Magdalena Hailta, onko hänen *Royaumen aikakirjat -sarjassaan* (2018–) muunsukupuolisia hahmoja, hän totesi, että sarjan sukupuolikäsitys on erilainen kuin tosimaailmamme. Jätän *Royaumen aikakirjat* pois käsittelystä paitsi eksplisiittisen määrittelyn puutteen myös aikarajauksen vuoksi. On kuitenkin tärkeää todeta, että spefissä ylipäätään on hyvät mahdollisuudet luoda tosimaailmastamme poikkeavaa sukupuolikäsitystä, jolla ei välttämättä esimerkiksi markkinoida teosta. Näin käsittelemieni kirjojen listalla voi hyvinkin olla puutteita.

puolisuuden painottaminen on kiinnostava näkökulma. Antologioiden periaate kuvaa hyvin oman kokemuksen painottamista ja tekstin sisällön linkittymistä tosimaailmaan.

Androgynia ja *they/them*-pronomini

Tarkastelemilleni teoksille on yleistä, että niissä todetaan eksplisiittisesti hahmojen sijoittuvan sukupuolten binääriseen kahtiajaon ulkopuolelle. Usein jo ennen asian esittämistä esimerkiksi dialogissa tai jonkun henkilöahmon ajatuksissa lukijalle annetaan androgyniaan liittyviä vihjeitä. Androgyninen ulkonäkö ja keho ovat leimaava muunsukupuolisuuden merkki käsittelemissäni teoksissa, vaikka esimerkiksi Neonkaupungista löytyy binääriseen sukupuolijaottelun mukaisen hahmon/hahmojen sukupuolirepresentaatioiden nonkonformisuutta ja ylipäätään androgynialle annetut merkitykset ovat (aika)kontekstisidonnaisia. Kohdeteoksissa tulkitseen androgyniakuvaukset vihjeiksi muunsukupuolisuudesta, sillä vihjeet toimivat toistuvasti alustuksina.

Hurmeessa muunsukupuolinen Halla kuvaillaan ensimmäisen kerran seuraavasti:

Myöhästyjä livahtaa sisään [luentosaliin] varovaisin askelin, vaikka hänen ulkomuotonsa sekä näyttävien kenkien korkojen kopina tekee kaiken salavihkaisuuden mahdottomaksi. Sametitakki hohtaa limettä, kaulaan on solmittu dandymaiselle rusetille violetti silkkihuivi, rajulla kajaalilla ja liloilla varjostuksilla rajatut silmät pistävät esiin kalvakoista kasvoista kuin tuuhearipsiset orvokit lumesta. (H, 38–39.)

Hallan sukupuolen epämääräisyys tuodaan esiin opiskelijoiden juoruilun avulla. Päähenkilö Seela kääntää katseensa pois, kun hänen ja Hallan kat-

seet kohtaavat, sillä Seela ei halua Hallan ajattelevan, että Seela tuijottaa. Juoruilu esitetään aavistuksen paheksuttavana; teoksen näkökulman mukaan – tai ainakaan Seelan mielestä – ei ole tarpeellista ihmetellä muiden (oletettua) sukupuolta. Opiskelijoiden juoruilu antaa kuitenkin informaatiota lukijalle siitä, että Hallan ulkonäöstä ei pysty päättelemään ainakaan mitään binääristä vaatetuksen tai kehon perusteella.

Samoin moni *Neonkaupungin* hahmo kiinnittää huomiota muunsukupuolisen Novan vaatetukseen ja habitukseen. Nova meikkaa, hänellä on pitkät hiukset ja hän suosii fantoms-jenginsä lailla pastellisia, haaleita sävyjä ja feminiinisiä vaateartikkeleita. Nova nähdään usein mekossa, ja esimerkiksi päähenkilö Vera kiinnittää huomiota, miten mekko laskeutuu Novan litteää rintaa vasten. Nova kuvataan majesteettisena, balettianssijamaisena ja kauniina. Sekä Novalla että *Lujaveristen* Hallalla on eriparisilmät kuin jonkinlaisena harvinaisuuden tai poikkeuksellisen individualistisuuden symbolina – tai sielun peili -kliseenä.

Kun *Kuuilma*-sarjan muunsukupuolinen Kanerva esitellään ensimmäisen kerran, häneen viitataan noitana. Perinteisesti feminiinisenä pidetty sana kuvaa Kuuilman maailmassa ketä tahansa taikojaa. Apila Pepitan kuvituksessa (MJN, s. 108) Kanerva on pukeutunut housuihin, herrainkenkiin ja röyhelöpaitaan. Hänellä on lyhyet hiukset ja yllään pitkä, valkoinen pitsiviitta. Kuvassa Kanerva hämmentää pataa valtavalla haarukalla. Tyypillinen noitamainen ja näin kenties feminiiniseksi mielletävä kuvasto yhdistyy maskuliinisempiin elementteihin.

Jatko-osassa Myrtiltä menee hetki ymmärtää, että Alvar ja Malva ovat sama henkilö. Myrtti kohtaa genderfluidin hahmon ensin feminiinisemmin esiintyvänä Malvana, myöhemmin maskuliinisemmin esiintyvänä Alvarina. Myrtti pohtii, onko kyse sisaruksista, vai eikö hän vain huomannut ”toista” ryhmässä tapahtuneen ensikohtaamisen yhteydessä. Lopulta Myrtti kysyy asiasta ystävältään Loviisalta, joka selittää tilanteen:

Kuva 1. Ursula Mursun ja Apila Pepitan *Kuuilma*-sarjan muunsukupuolinen Kanerva teoksessa *Myrtti ja noitatukka* (Kumma-kustannus 2021). Kuva: Apila Pepita.

”Alvar ei ole tyttö eikä poika, mutta joskus hänestä tuntuu enemmän tyttömaiselta ja joskus enemmän poikamaiselta. Sitten voi pukea vaatteet ja laittaa tukan sen mukaan, mikä milloinkin tuntuu hyvältä. (...) Siksi hänellä on kaksi nimeäkin. Voi pukea niistä ylleen sen, joka tuntuu sopivalta.” (MJK, s. 78.)

Loviisa neuvoo, että oikean nimen tietää siitä, kumpaa nimikaulakorua Alvar/Malva käyttää. Loviisa myös kertoo, että Kuuilmassa on tyypillistä antaa lapselle useita nimiä, jotta lapsi voi valita niistä sopivan. Alvar/Malva on ollut Alvar/Malva-niminen syntymästään saakka.

Kuuilma-sarja on sukupuolineutraali, eli hahmojen sukupuolet eivät vaikuta ohjaavan niiden toimintaa, tapahtumia tai narratiiveja. Lisäksi kieli on sukupuolineutraalia, eivätkä hahmot tee toisistaan sukupuolioletuksia. Hahmoin ei viitata miehenä tai naisena – tai tyttönä tai poikana, setänä tai tätinä, kuten lastenkirjassa voisi olla – vaan ulkoisten ominaisuuksien avulla, esimerkiksi ”pinkkitukkana”.

Vega on yksi *Lukittujen* monista näkökulmahahmoista. Hänet esitellään omasta näkökulmasta taustatarinan avulla. Teos kuvaa, miten Vega on itse valinnut nimensä, kuinka tämä tapahtui ja miten nimi herätti ihmetystä. Läpi teoksen Vega on tästä huolimatta itsevarma ja osaa kääntää kokemansa ulkopuolisuuden tunteen autenttisen minuuden tunteeksi. Pidemmällä teoksessa Vega muistelee, kuinka eräs puolittutu oli kysynyt häneltä, miksi hän tekee omasta olemisestaan niin vaikeaa.

Vegasta ei tuntunut, että hänen olemisensa olisi ollut vaikeaa. (...) Hän ei värjänyt hiuksiaan sinisiksi tai vaihtanut nimeään tai pukeutunut androgyynisti provosoidakseen muita tai hakeakseen huomiota. Vega teki niin, koska se oli hänelle omin tapa olla olemassa. (...) Vega esitti vain ja ainoastaan itseään, Vegaa. Se oli hänelle syvintä ihmisyyttä. (L, 53–54.)

Tulevaisuuteen ja osittain avaruuteen sijoittuvassa *Kuunpäivän kirjeissä* viitataan eri kulttuurien sukupuolikäsityksiin. Päähenkilö Lumi kertoo, että hänellä kesti hetken tottua sukupuolten moninaisuuteen. Maapallolla kasvaminen on tuottanut eri tavan ajatella kuin ihmisten uusissa kulttuureissa, ja nyt planeetalle muuttavat ovat opetelleet tai opettelevat elämään moninaisemmassa maailmassa. Teoksen muunsukupuolisen hahmon Solin sukupuoli-identiteettiä käsitellään vähemmän kuin muissa kohdeteoksissa. Sol ei esimerkiksi saa samanlaista esittelyä, jossa hänen persoonaansa ja sukupuolikokemustaan avattaisiin toista hahmoa varten ääneen tai sisäisenä puheena. *Kuunpäivän kirjeissä* on runsaasti Solin puhuttelua kirjeiden muodossa. Kirjeet kirjoittaa hänen pitkäaikainen puolisonsa, joten lukija tutustuu Solin hahmoon hieman eri kulmasta kuin muissa tarkastelemisani teoksissa.

Solin sukupuoli ei muutenkaan ole erityisen merkityksellinen, vaan siihen viitataan ohimennen, eikä se herätä juuri kenessäkään hahmossa ihmetystä. Erästä juonellista konfliktia kuitenkin käytetään viestimään lukijalle, mitä persoonapronomineja Sol käyttää. Päähenkilö Lumi keskustelee hotellivirkailijan kanssa, joka tarkentaa, tarkoittaako Lumi puolisollla vaimoa:

”Ei vaimoni”, sanoin. ”Puolisoni. Hän käyttää sukupuolineutraaleja nimikkeitä ja pronominia *they*.” (KK, 43.)

Kaikkien tarkastelemieni teosten vahvistamat muunsukupuolisten hahmojen persoonapronominit ovatkin pääasiassa englannin (tai *Kuunpäivän kirjeissä* marsinenglannin) yksilöllinen *they/them*. Teoksissa persoonapronominit ovat tiukasti sidoksissa hahmon sukupuoleen, eikä ääneen lausuttua variaatiota ole. Esimerkiksi yksikään hahmo ei ilmaise käyttävänsä useita eri pronomineja.

Tarkasteleman teokset ovat kaikki suomenkielisiä, joten persoonapronominien käyttöä korostetaan erikseen. *Hurmeessa* hyödynnetään erästä

väärää olettamusta: sivuhahmo Utu olettaa, ettei Seelan kiinalaistaustainen ystävä Stepa puhu suomea ja esittäytyy englanniksi nimellään ja *they/them*-pronomineillaan.

Neonkaupunki-sarjassa käytetään lukuisia venäjänkielisiä sanoja ja (suomen)venäläisten hahmojen oletetaan puhuvan keskenään pääasiassa venäjää. Teokset ovat kuitenkin suomenkielisiä, joten yleensä lukijalle ei selviä, käyttävätkö hahmot Novasta feminiinisiä vai maskuliinisiä taivutuksia ja pronomineja. Vera hyödyntää venäjän *on-* (hän m.) ja *ona-* (hän f.) pronomineja kysyessä Novan sukupuolta. ”Mä en oo kumpaakaan”, Nova vastaa (N, 188). *Spiraalitiessä* hyödynnetään myös englannin yksilöllisen *theyn* logiikkaa: toinen muunsukupuolinen hahmo käyttää *oni-* (he, ne n.) pronominia, vaikka tämä ei toimi venäjän kieliopissa englannin lailla. En pidä tapaa varsinaisesti vakiintuneena venäjänkielisten muunsukupuolisten parissa, mutta olen henkilökohtaisesti nähnyt *oni-*pronominia käytettävän tosielämässä, joten otimme sen käyttöön sarjassamme.

Pronominien lisäksi muunsukupuolisten hahmojen identiteettejä vahvistetaan muuten sanallistamalla. *Hurmeen* Hallalta kysytään, onko Halla miehen vai naisen nimi, mihin Halla vastaa: ”Se on mun nimi” (H, 42). Muunsukupuolisten hahmojen ärtymys joko–tai-kysymyksiin ilmaistaan hahmon itsensä tai muiden hahmojen paheksunnan tai ärtymyksen kautta. Hallan vastatessa hänen sävyssään ”on jotain lopullista ja kyllästyneen lakonista” (H, 42). Myös *Lukituissa* Vegan nimi on aiheuttanut ihmetystä ja kyselyjä:

”Ai oletko sä sitten joku vegaani myös?” oli yleisin kysymys. ”Olen”, hän vastasi tyynesti. ”No oletko sä tyttö vai poika?” Se oli toiseksi yleinen kysymys. ”En”, Vega sanoi.” (L, 19.)

Kuuilma-sarjan Kanervan muunsukupuolisuus vahvistetaan vastaavalla ”ei kumpikaan” -puheella, kun Myrtilä tati kertoo Myrtille, että noidat

voivat olla miehiä, naisia ”tai jotain muuta, niin kuin vaikka Kanerva” (MJN, s. 129).

Haluttavat muunsukupuoliset sankarit

Muunsukupuolisten hahmojen representaatiota on tutkittu varsin vähän. Elokuvien ei-binäärisiä hahmoja opinnäytetyössään tarkastellut Niina Heliranta (2016, 80–81) on todennut, että ei-binääriset hahmot ovat usein robottimaisia taistelijoita tai lapsekkaita ja jopa lemmikkimäisiä. Lisäksi hahmoilta ikään kuin puuttuu seksuaalisuus, eikä heitä nähdä seksuaalisissa tai romanttisissa suhteissa muiden hahmojen kanssa. Tarkastelemieni teosten kaikki muunsukupuoliset hahmot ovat jonkun tai joidenkin hahmojen halun kohteena *Kuuilman* lasta Alvaria/Malvaa lukuun ottamatta. Hahmojen seksualisoiminen, romantisoiminen tai jalustalle nostaminen voivat johtaa helposti niiden epäinhimillistämiseen, mutta muunsukupuolisten hahmojen romanttinen ja seksuaalinen haluttavuus ovat keinoja, joilla muunsukupuoliset ja muunsukupuolisuus esitetään positiivisessa valossa. Tarkastelemissani teoksissa irtisanoudutaan ainakin joidenkin hahmojen avulla käsityksistä, joiden mukaan transihmiset olisivat epähaluttavia tai binäärisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolella olemisen olisi jotenkin lapsenomaista ja näin epäseksuaalista.

Hurmeessa Seela ihastuu Hallaan ja heille muodostuu trilogian sisäisistä maagisista asioista johtuen salattu parisuhde. *Neonkaupungissa* Vera ihastuu Novaan, mutta Novaa pidetään myös yleisesti todella haluttavana nimenomaan naisten keskuudessa. *Kuunpäivän kirjeissä* Sol on jo päähenkilön kumppani, ja *Kuuilma*-sarjassa Kanerva ja päähenkilö-Myrtilän tädin Tuuven välillä on ujo, orastava romanssi. Myös *Lukituissa* Vegalla on ihailija, joka on muista tarkastelemistani teoksista poiketen miespuolinen.

Muunsukupuolisiin ihastuneilla hahmoilla ei pääasiassa ole identiteetti- tai muita kriisejä asiaan liittyen. *Lukittujen* Vegaan ihastunut Kaspian on ainoa, joka ihmettelee tunteitaan:

[Kaspian] ei osannut asettaa [Vegaa] tyttölaatikkoon eikä poikalaa- tikkoon. Niin kuin tietenkin oikein olikin. Mutta mitä se teki silloin Kaspianista? Hänen ei ollut ikinä tarvinnut epäillä heterouttaan. Hänen ei ollut edes täytyntä ajatella itseään heteroksi, koska se oli niin itsestään selvää. Hän rakastui tyttöihin. Oli aina rakastunut. Mitä tämä nyt sitten oli? (L, 137.)

Hämmennys ei vaivaa Kaspiania kauaa, ja hän päätyy tunnustamaan tun- teensa Vegalle. Romanssia ei kuitenkaan synny, toisin kuin muissa kohde- teoksissa. Muiden kohdeteosten ihastuneet hahmot ovat sinut seksuaalisen suuntautumisen kanssa, määrittävät he sitä tai eivät.

Muunsukupuolisten haluttavuus aiheuttaa myös negatiivisia reaktioita teosten muissa hahmoissa, mutta se ei välttämättä ole vähemmistöseksuaalisuuden tai -sukupuolen tuomitsemista. Esimerkiksi *Neonkaupungin* naistennauration Slava ihmettelee kyllä ääneen, mikä naisia kiehtoo Novassa, mutta kysymys kumpuaa ennen kaikkea siitä, että Slava on sekä huomionkipeä että kilpailuhenkinen ja kokee Novan suosion provokaationa.

Solin haluttavuus päähenkilö-Lumin silmissä on muita teoksia intiimimpää ja hienovaraisempaa, ja välillä kuvaus on symbolista: hahmojen nimet ovat vastakohtia, kylmää ja kuumaa. Parisuhteen sisäistä vastakkaisuutta on kuvattu jollain aivan muulla kuin binäärisellä sukupuoliolla. Lisäksi Sol on Lumin matkan päämäärä ja Lumin matkan aurinko. Kirjemuoto alleviivaa pariskunnan läheisyyttä, vaikka toisaalta teos kuvaakin sitä, miten voi olla lähellä toista tietämättä tästä olennaisia asioita. Samalla kirjeet ovat yksinpuhelua. Haikea tyyli tekee pariskuntakuvauksen kokonaisuudesta enemmän hillityn romanttista kuin suuria tunteita herättävää. Samoin *Kuuilman*

Kanervan ja Tuuve-tädin sivulauseissa kuvattu, ujo romanssinalku on ihan jo kohdeyleisönsä ja sarjan muualle suuntautuvan fokuksen takia hienovara- raisempi, vaikka se on silti kirjaimellisesti lapsellekin ilmiselvä.

Kohdeteosten muunsukupuoliset kokevat itse romanttisia ja seksuaalisia tunteita lukuun ottamatta *Lukittujen* Vegaa, jonka sanotaan epäsuoraan olevan aromantikko. Tätä ei tule tulkita robottimaisuutena tai lapsenomai- suutena, vaan tosielämän ilmiön, aromanttisuuden kuvaamisena. *Lukituissa* on lisäksi demiseksuaali⁴ hahmo, eikä Vegassa ole muita ”robottimaiseksi” luettavia piirteitä. Ylipäätään aseksuaalisuuden spektrin robottimaisuus- mielikuvasta irrottaminen on seksuaalivähemmistöstereotyyppioita purkavaa kirjoittamista.

Yhdenkään tarkasteleman teoksen muunsukupuolinen hahmo ei ole teoksen ainoa päähenkilö tai päähenkilö lainkaan. Sivuroolissakin muun- sukupuoliset hahmot ovat kuitenkin kokonaisuuden kautta merkittäviä. He ovat teosten sankareita sekä protagonistimielessä että yksilöinä, jotka tekevät sankarillisia tekoja.

Kuuilman muunsukupuoliset hahmot ovat kohdeteosten arkisimmat. Muunsukupuolisuus määrittää sarjan kummassakin osassa, mikä istuu luontevasti lastenkirjan lajiin. *Kuuilman* muunsukupuoliset ovat yhtä arki- sia kuin teoksen muutkin hahmot, eikä sarjassa välttämättä ole sankareita muuten kuin protagonistimerkityksessä. Neutraalius ulottuu maagisen Kuuilman ulkopuolellekin, sillä tavallisessa maailmassa elävä, päähenkilö- Myrtilin transtaustainen isä niin ikään on arkinen, tavallinen henkilö.

Hurmeessa Seela menee tapaamaan Hallaa olettaen, että kyseessä on treffit. Tapaamisella sen sijaan selviää, että Halla tietää Seelan kyvystä kommu-

4 Demiseksuaali voi kokea seksuaalista vetoa vasta kun on solminut tiiviin ja läheisen ihmissuhteen toisen henkilön kanssa.

nikoida kuolleiden kanssa ja pyytää tältä apua. Teoksen edetessä käy ilmi, että Halla on kalmanväkeä. Sarjan maailmassa kalmanväki ei saa olla suhteessa ensieläviin, jollainen Seela on. Suhde syntyy silti, ja sitä käsitellään enemmän jatko-osa *Sydessä*. *Sysi* tekee Hallasta toisen näkökulmahahmon, mikä vähentää mystisyyttä, ja Halla säilyy lähestyttävänä sankarina sanan kummassakin merkityksessä.

Kuunpäivän kirjeiden Sol ja hänen avaruuteen liittynyt vaarallinen toimintansa näyttävät teoskokonaisuuden valossa aktivismina terrorismin sijaan. Solin hahmoa harmauttaa hänen ympärillään leijuva mysteeri tapahtumien varsinaisesta kulusta. Sol on kuitenkin sankari, joka on tehnyt henkilökohtaisia uhrauksia moraalisuhteensa mukaisesti. Hänellä on vahva moraalinen kompassi, ja Soliin viitataan teoksessa muun muassa kapinallisena. *Neonkaupungissa* Novalla on rinnakkaiulottuvuus-Elmin jengien keskuudessa ikoninen status. Hänellä juurutaan olevan erityistä tietoa rinnakkaisulottuvuudesta, ja Novan fantoms-jengi on lähialueen suurimpia. Häntä pidetään hyvänä johtajana, mikä herättää lähinaapureissa kateutta. Sarjan ensimmäisessä osassa Novan ikonistatus on korkeimmillaan. Ensimmäisen osan lopussa Nova on valmis uhraamaan itsensä, jotta Veran henki säilyisi ja tämä onnistuisi pakenemaan Elmiltä tavalliseen maailmaan.

Spiraalitie tarjoilee hippusellisen enemmän Novan fokalisaatiota, mutta hän ei nouse tasaveroiseksi muiden näkökulmahahmojen rinnalle. Nova painii jenginsä vanginneen suojelijahahmon, liekkiö-Aalon puristuksessa ja tuskailee johtajuuttaan. Jatko-osan edetessä Novan valta horjuu, mutta hänen halukkuutensa auttaa ja pelastaa muita säilyä. Trilogiassa on merkittävä hierarkia ja johtajuuden teema, ja Nova edustaa alustensa hyvään pyrkivää, tyyntä ja älykäästä johtajaa, joka on valmis uhraamaan itsensä. *Lukittujen* Vega muistuttaa sankaruudessaan – ja marttyyriudessaan? – Novaa. *Lukitut* loppuu vangittujen kapinaan, jossa Vegan oman henkensä uhraaminen on avainasemassa vankien vapautumisessa. Vapaudessa

selviää, että vankilaa oli kuvattu koko ajan tosi-TV-sarjaa varten. Ulko-maailmassa Vegalla on runsaasti ihailijoita, ja esimerkiksi somessa hänestä käytetään hashtagia #VegaIsAStar, #Vega<3, #AngelVega, #OVegaMyVega ja #kaikkiVeganpuolesta.

Muunsukupuolisten representaatioiden tulevaisuus?

Kanadalainen kirjailija Casey Plett kirjoittaa, että erityisesti ciskirjailijoiden sympaattiset mutta troopeilla kyllästetyt transnarratiivit saattavat olla enemmän haitaksi kuin hyödyksi. Transprotagonistit ovat Plettin esimerkkiromaaneissa hämmästyttävän samanlaisia keskenään: muun muassa oikeamielisiä ja vaikeuksia kohdatessaan stoalaisia. Vikojen puuttuminen estää lukijaa pääsemästä käsiksi hahmon sisäiseen elämään. (Plett 2020.)

Muunsukupuolisuus näyttyy tarkastelemisani teoksissa haluttavana ja hyvänä asiana. Muunsukupuoliset hahmot kohtaavat sukupuolensa takia ikäviä tilanteita (paitsi *Kuuilmassa*) joko itse tai heitä sukupuolitetaan väärin, kun he eivät ole paikalla, mutta kaikkiaan muunsukupuoliset hahmot ovat teoksissa vahvoja ja selviävät pää pystyssä. Onko kyse emansiipaatiosta, vai onko käsillä Plattin mainitsema sympaattinen hahmo, jonka täydellisyys tekee hänestä täydellisen ja ”Disney-hahmon” (ibid.)? Onko vastaus kiinni lukijasta, ja voiko tällaiseen joko-tai-kysymykseen edes vastata yksiselitteisesti? Kirjailijoiden cis- tai transsukupuoleen minun on mahdotonta ottaa kantaa, ja myös Plett muistuttaa, että lähtökohtaisesti cisihminen voi osata kirjoittaa transhahmoja hyvin (ibid.).

Monet yksityiskohdat tarkastelemieni hahmojen ja heidän positioidensa tai narratiiviansa piirteistä ovat monitulkintaisia. Teoksissa esiintyy yhteensä vähintään yhdeksän erilaista nimettyä muunsukupuolista hahmoa, joista vain yksi nimi, Alvar, ei ole luontosanastoa. Muunsukupuolisten nimien ottaminen luonnosta ja avaruudesta korostaa muunsukupuolisuuden hy-

väksyttävää niin sanottua luonnollisuutta, joka usein pyritään riistämään esimerkiksi transihmisiltä. Ja toisaalta: eikö fiktiivisellä muunsukupuolisella hahmolla voi olla nimeä, joka tyypillisesti sukupuolitetaan binäärisesti?

Esseen kirjoittamisen aikaan Salla Simukalta ilmestyi aikuisille suunnattu kauhuteos *Tästä kaikki alkaa* (2022). Teoksen päähenkilö on muunsukupuolinen Nova, jonka erikseen kerrotaan käyttävän syntymänimeään. Teos käsittelee parisuhteen kariutumista. Spefielementit voi lukea allegorisina – ne eivät johda toiminnalliseen seikkailuun, kuten monissa kohdeteoksista käy. Suuret panokset, erilaisten vaarallisten tehtävien suorittamiset ja mahdollisuudet valtapositiioihin osaltaan tekevät hahmoista vähemmän tavallisia – he eivät elä kovin tavallisessa kontekstissa.

Muunsukupuolisuus näyttäytyy tarkastelemissani teoksissa ikään kuin kolmantena sukupuolikategoriana, ja tässä kontekstissa tuntuu loogiselta, että muunsukupuolisia hahmoja koodataan androgynian avulla. Maaailmoissa, joissa tehdään sukupuolioluksia, muunsukupuolisille on nyt olemassa oma koodistonsa; androgynia sopii sukupuolittamisen logiikkaan ja toisaalta myös sukupuolettomuuden logiikkaan. Joka tapauksessa teoksissa sanallistetaan, että on olemassa yksilöitä, jotka eivät asetu binääriseen kahtiajakoon, ja näitä yksilöitä kuvataan androgynian ja *they/them*-pronominien avulla.

Muunsukupuolisille hahmoille on annettu teoksissa tärkeitä rooleja ja heidät on nostettu ihailtaviksi niin romanttisesti kuin moraalisestikin. Kirjailijakollegojen media- tai someulostulojen ja heidän kanssaan käymieni keskustelujen perusteella voin todeta hahmojen takana olevan ismeihin ja/tai eettiseen ajatteluun (feminismi, vähemmistöaktivismi) nojaavaa intentiota. Lukijat ovat antaneet tästä kiitosta.

Herää kuitenkin kysymyksiä: Kuinka kauan korkeamoraalinen, puoleen-savetävä muunsukupuolinen sankari tyydyttää kirjailijoita saati lukijoita

(tai kustantamoja) – vai tyydyttääkö edes nyt? Aloitimme Neonkaupunkisarjan kirjoittamisen vuonna 2016, minkä jälkeen on tullut uusia representaatioita, uusia keskusteluja ja uusia toiveita, tai toiveet inhimillistämisestä ja normalisoimisesta ovat päässeet paremmin kuuluviin. Kirja on hidas media. Kuinka nopeasti asiat, joiden sanoittaminen on ollut tässä ajassa todella tärkeää, muuttuvat itsestään selviksi, tylsiksi, yksiulotteiseksi, toistoksi tai kliseiksi? Tosielämästä tiedämme esimerkiksi sen, että androgynia ja muunsukupuolisuus eivät automaattisesti kulje käsi kädessä. Osassa kohdeteoksissa on myös jätetty ruumiillisuus pimentoon. Siitä näkökulmasta Simukan *Tästä kaikki alkaa* tuntuu poikkeavalta: Novan ruumiillisuus on teoksessa arkista, rinnat ja kuukautiset ovat neutraali, sukupuolta määrittelemätön asia. Millainen keho muunsukupuolisella siis voi kirjallisuudessa olla? Tarkastelemissani teoksissa niin sanottua biologista sukupuolta merkitsevät ominaisuudet ovat vähintään sivussa. Medikaalista transitiota tai sen tarvetta tai kaipuuta ei kuvata juuri lainkaan, mistä poikkeuksena esiintyy *Lujaveristen* sivuhahmo Utu. Fiktiivisellä kirjallisuudella ei sinällään ole velvollisuutta dokumentoida tosimaailmaa, kehoja tai nimiä, mutta samanlaisten hahmotyyppien ja -narratiivien kierrättäminen johtaa kapeisiin representaatioihin, kenties jopa stereotyyppeihin.

Näen tarkastelemieni teosten muunsukupuolisten representaatioissa kirjailijoiden hyväntahtoisuutta, ja onkin tyypillistä kuulla sateenkaari-kirjallisuuden kirjoittajien avaavan intentioitaan kirjoittaa maailmasta parempaa paikkaa vähemmistöille. Itse saamassani lukijapalautteessa olen kuullut liikutusta kuulluksi tulemisesta sekä saanut kiitosta ”maailman turvallisemmaksi tekemisestä”. Nämä ovat kirjailijalle äärimmäisen kannustavia reaktioita.

Henkilökohtaisesti koen yhteenkuuluvuutta queer-yhteisöön ja pidän yhteisön representoimista sekä itselleni tyydyttävänä että jonkinlaisena mielekkäänä velvollisuutena. Olen myös kiinnostunut keskustelemaan

lukijoiden kanssa ja kuuntelemaan heidän tarpeitaan: voinhan työssäni vaikuttaa siihen, että he saavat asioita, joita kokevat tarvitsevansa. Hyväntahtoisuus ei silti ole rakenteista vapaata, ja siksi halusin käsitellä esseessä myös omia teoksiani. Ne asettuvat varsin samoihin uomiin kuin rajauksen muutkin teokset. Tarkastelemieni teosten rajausta on toki kapea, ja jos muuttaisin rajaustani esimerkiksi spefiä laajemmalle, löytäisin myös realismin puolelta samantyyppisiä hahmoja. Esimerkiksi omassa realistisessa nuortenkirjassani *Ihanassa* (2021) on ihastuksen kohteena oleva sankarillisena pidetty, androgyyni muunsukupuolinen henkilö.

Myös kustannusmaailmassa voi esiintyä haasteita, jos muunsukupuolisuutta käsittelevät teokset ovat keskenään hyvin samankaltaisia. Jos on olemassa vakiintunut tapa kuvata muunsukupuolisuutta, se voi tuntua turvalliselta vaihtoehdolta kustantamolle. Vakiintunutta tapaa rikkova teos ei välttämättä korkealaatuisenakaan ylitä kaupallista kustannuskynnystä. Voi olla kustantamo- tai jopa kustannustoimittajakohtaista, millaista vähemmistörepresentaatiota ylipäättään ”saa” kirjoittaa ja miten monta vähemmistöhahmoa teoksessa ”saa” olla. Kustannussopimuksen saaminen ei välttämättä ole kiinni siitä, suostuuko kirjailija esimerkiksi kaventamaan jonkun vähemmistöteeman käsittelyä tai muuttaako hän vähemmistöön kuuluvien hahmojen ominaisuuksia niin, että hahmoista tulee normatiivisia, mutta kirjailijalla on silti käytössä rajalliset aika-, raha- ja mentaaliset resurssit, eikä kustantamon kanssa myöskään haluta huonoihin väleihin henkisen kädenväännön myötä.

Olen itse saanut 2010-luvulla sekä kustantamojen hylkäyskirjeiden yhteydessä että palautepalvelusta palautteita, joiden mukaan vähemmistöseksuaalisuuden kuvaaminen muuten kuin problematisoiden on epäuskottavaa. Sen sijaan 2020-luvulla vähemmistösukupuolisuuden mukana tulevien ongelmien kuvaaminen on koettu huonoksi vaihtoehdoksi ja on toivottu positiivista, ongelmatonta kuvausta. Vaikka olen saanut kirjoittaa ja jul-

kaista sateenkaarikirjallisuutta, se ei ole aina tapahtunut niin sanotusti heittämillä. Sellaista ei ole tapahtunut, että kaikki ei-normatiivinen olisi pitänyt poistaa teoksesta, mutta kirjailijana tunnen nahoissani jonkinlaisen lasikaton ja salonkikelpoisuuden epämääräisen toiveen olemassaolon.

Vähemmistöaspektien kritisoiminen tai pyyntö poistaa asiaan liittyvät viittaukset eivät toki automaattisesti tarkoita kustantamon haluavan nimenomaan eron vähemmistö-/queer-aineksesta, vaan muutosehdotukset voivat johtua esimerkiksi siitä, että juonenkulku häiriintyy jonkun teeman käsittelystä. Juoninormatiivisuuskin on toisaalta oma keskustelun aiheensa, mutta käsitelkäämme sitä jossakin toisessa yhteydessä. Korostan myös, että tunnen monia kirjailijakollegoja, joiden kirjoittamiin representaatioihin ei ole kustantamon toimesta puututtu lainkaan, ja itse olen edellä mainittujen kommenttien lisäksi saanut omalta kustannustoimittajaltani myös tukea ja apua vähemmistöaspektien kuvaamiseen. On silti selvää, että sateenkaarikirjallisuuden kirjoittaminen 2020-luvun Suomessa ei välttämättä ole täysin vapaata.

Kaikkiaan tämän hetken tunnistettava muunsukupuolinen hahmo lienee ajan ja kirja-alan monien eri tekijöiden summa. Kahdeksan spefiteoksen otoksella saa jo hyvin yleiskuvaa siitä, miten ainakin (me) kotimaiset kirjallisuusihmiset näemme/näkevät muunsukupuolisuuden ja miten olemme / he ovat halunneet ja kyenneet kuvaamaan sitä. Halukkuutta muunsukupuolisuuden kuvaamiseen on selvästi ollut niin kirjailijoilla kuin kustantamoilla, sillä kohdeteoksia oli helppo löytää. Uskon representaatioiden muuttuvan piankin moninaisemmiksi, koska jonkinlainen pohjatyö on ainakin osittain tehty; variaatiota on helpompi rakentaa aiempien teosten päälle. Koen myös, että vähemmistökirjallisuus on queer-hahmoja paljon laajemmalle yltävä ilmiö. Arvelen, että jatkossa erilaisia vähemmistöidentiteettejä saattaa jopa ryöpsähtää esiin monessa teoksessa yhtä aikaa. Yhtäältä identiteetti ja yksilöllisyys ja toisaalta määrittely ja sanojen, mer-

kitysten ja lokeroiden pyörittely ovat tätä aikaa, samoin yhteiskunnallinen tietoisuus ja intersektionaalinen ajattelu – ihmisoikeuksiin fokusoimisesta puhumattakaan.

Kohdeteokset

- Helminen, Sini. 2021. *Hurme*. Espoo: Myllylahti = H.
- Helminen, Sini. 2021. *Sysi*. Espoo: Myllylahti.
- Hynynen, Susanna & Terentjeva, Dess. 2020. *Neonkaupunki*. Helsinki: LIKE = N.
- Hynynen, Susanna & Terentjeva, Dess. 2021. *Neonkaupunki 2: Spiraalitie*. Helsinki: LIKE.
- Itäranta, Emmi. 2020. *Kuunpäivän kirjeet*. Helsinki: Teos = KK.
- Mursu, Ursula & Pepita, Apila. 2021. *Myrtti ja noitatukka*. Jyväskylä: Kumma = MJN.
- Mursu, Ursula & Pepita, Apila. 2022. *Myrtti ja kudelmataika*. Jyväskylä: Kumma = MJK.
- Simukka, Salla. (2021). *Lukitut*. Helsinki: Tammi = L.

Kirjallisuus

- Heliranta, Niina. 2016. *Transsukupuolisuus ja ei-binääriset sukupuolet nykyajan elokuvassa*. Karelia ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/handle/10024/111021> (haettu 17.10.2022).
- Paasonen, Susanna. 2010. Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Tuula Juonen, Leena-Maija Rossi ja Tuija Saresma (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 39–49. <https://susannapaasonen.files.wordpress.com/2014/04/representaatio.pdf> (haettu 17.10.2022).
- Plett, Casey. 2020. Rise of the Gender Novel. <https://thewalrus.ca/rise-of-the-gender-novel/?Src=longreads> (haettu 17.10.2022).